

Joanna Gierczyńska

Muzeum Więzienia Pawiak

Robert Hasselbusch

Muzeum Więzienia Pawiak

ORCID: 0000-0001-8376-5436

**„Przekazywanie pamięci” – projekt edukacyjno-
-historyczny dla dorosłych i młodzieży**

Muzeum Więzienia Pawiak, oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie od wielu lat realizuje różnego rodzaju projekty związane z edukacją, głównie dla młodzieży powyżej 14 roku życia. Powyższe działania coraz częściej organizujemy wspólnie z partnerami zewnętrznymi. Wśród nich znajdują się muzea, głównie muzea – miejsca pamięci, biblioteki, domy kultury, ale nie tylko. Często współpracujemy z różnego rodzaju stowarzyszeniami i fundacjami. Działania edukacyjne odbywają się zarówno w Muzeum Więzienia Pawiak, jak i w innych miejscach, głównie na terenie Mazowsza.

Takim projektem jest cykl spotkań zatytułowany „Przekazywanie pamięci. Prezentacja książki Wandy Kiedrzyńskiej pt. *Ravensbrück – kobiety obóz koncentracyjny*”, który realizujemy we współpracy z Fundacją Cultura Memoriae. Celem projektu jest organizacja spotkań dla młodzieży i dorosłych. Służy on pielęgnowaniu pamięci o kobietach, Polkach, więźniarkach niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego KL Ravensbrück. Obóz funkcjonował w latach 1939–1945, a za jego drutami więziono łącznie około 130 tys. kobiet, spośród których blisko 40 tys. stanowiły Polki. Niektóre z nich nazywano „królikami”, gdyż dokonywano na nich pseudomedycznych eksperymentów. Wśród deportowanych do tego obozu znajdowały się również żołnierki zaangażowane w walkę konspiracyjną z okupantem. Jedną z nich była Wanda Kiedrzyńska, która w związku

z działalnością w szeregach Związku Walki Zbrojnej została aresztowana przez Gestapo. Osadzono ją na Pawiaku, skąd została deportowana do KL Ravensbrück. Po wojnie została wydana jej praca zatytułowana *Ravensbrück – kobiety obóz koncentracyjny*. Wyjątkowość tej książki wynika z faktu, że jest to monografia historyczna napisana przez świadka opisywanych wydarzeń. Niedawno staraniem Instytutu Pamięci Narodowej oraz fundacji *Cultura Memoriae* ukazało się jej trzecie wydanie. W realizowane działania edukacyjno-historyczne aktywnie włączyli się prezes *Cultura Memoriae* – Hanna Nowakowska oraz kapelan środowiska byłych więźniarek KL Ravensbrück – ksiądz dr Robert Ogrodnik.

Służą oni swoją wiedzą, którą dzielą się z przybyłymi na wydarzenie gośćmi. Dla organizowanych spotkań przyjęto formułę panelu dyskusyjnego, który moderuje pracownik merytoryczny muzeum. Jednocześnie zdecydowano, aby kolejne wydarzenia były zróżnicowane tematycznie pod względem poruszanych w ich trakcie zagadnień. Ponadto organizatorom przyświecała myśl, aby projekt zagościł nie tylko w murach Muzeum Niepodległości, ale również innych placówek kulturalnych na Mazowszu. Często na takie „zamiejskowe” spotkania zapraszamy do dyskusji dodatkowo lokalnego historyka, miejscowego eksperta, tak jak to miało miejsce np. Pruszkowie czy Zielonce, gdzie była bardzo dobrze zorganizowana siatka konspiracyjna i wiele osób zostało później aresztowanych, przeszło przez Pawiak i obozy koncentracyjne, w tym KL Ravensbrück. Na zakończenie spotkania uczestnicy otrzymują bezpłatnie książkę Wandy Kiedrzyńskiej. Uwagę organizatorów zwrócił wzbudzający satysfakcję i zadowolenie fakt, że po egzemplarz książki zgłaszają się także chętnie ludzie młodzi. W ten sposób następuje tytułowe „przekazywanie pamięci”, które odbywa się poprzez szerzenie wiedzy wśród ogółu społeczeństwa, w tym młodego pokolenia, o losie polskich kobiet więzionych w KL Ravensbrück.

Inauguracja

W spotkaniu inauguracyjnym projekt „Przekazywanie pamięci”, 16 grudnia 2022 roku, w sali multimedialnej Muzeum Niepodległości w Warszawie zgromadziło się około 60 osób. Szczególnie licznie reprezentowana była, między innymi młodzież z Zespołu Szkół nr 49 z Warszawy. Wśród uczestników dyskusji, obok wspomnianych

wcześniej Hanny Nowakowskiej i ks. dr. Roberta Ogrodnika, znajdowała się również dr Mirosława Bednarzak-Libera, pracownik naukowy Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Badaczka przybliżyła zebranych losy kobiet związanych z ruchem ludowym, które deportowano do KL Ravensbrück.

Obozowe tajne komplety

Dnia 17 marca 2023 roku spotkanie w ramach projektu „Przekazywanie pamięci” odbyło się w Muzeum Więzienia Pawiak – oddziale Muzeum Niepodległości. Zostało zatytułowane „Obozowe tajne komplety” i poświęcone konspiracyjnej edukacji, jaka staraniem polskich nauczycielek więźniarek odbywała się za drutami KL Ravensbrück. Poza szczególnością zagadnienia, sposobność do podjęcia akurat tego tematu stanowiła prezentacja w tym czasie na dziedzińcu wewnętrznym Muzeum Więzienia Pawiak wystawy czasowej pt. „Tajne nauczanie Polek w KL Ravensbrück. »A ja właśnie przed śmiercią chcę wiedzieć jak najwięcej«”. Przytoczona ekspozycja została wypożyczona z Muzeum Stutthof w Sztutowie. Jej prezentacja rozpoczęła się 13 stycznia 2023 roku i trwała do 17 maja 2023 roku. Obejrzało ją ponad 30 tys. ludzi. W spotkaniu towarzyszącym wystawie uczestniczyło około 50 osób, w tym młodzież z Zespołu Szkół w Komornicy oraz ze Szkoły Podstawowej nr 210 im. Bohaterów Pawiaka w Warszawie. Realia obozowej tajnej nauki przybliżyły Hanna Nowakowska oraz dr Danuta Drywa z Muzeum Stutthof w Sztutowie, współautorka ekspozycji prezentowanej na muzealnym dziedzińcu.

Transporty warszawskie

Dnia 15 kwietnia 2023 roku spotkanie w ramach projektu „Przekazywanie pamięci” odbyło się w Muzeum Dulag 121 w Pruszkowie. Zostało ono zatytułowane „Transporty warszawskie” i poświęcone zarówno transportom wysyłanym z Pawiaka, jak i później, już w czasie trwania Powstania Warszawskiego, z obozu przejściowego Dulag 121, stąd pomysł zorganizowania kolejnej odsłony naszego projektu właśnie w Pruszkowie. Spotkanie odbyło się w formie panelu dyskusyjnego, w którym głos zabrali inicjatorzy projektu: Hanna Nowakowska i ks. dr Robert Ogrodnik oraz Małgorzata Bojanowska, dyrektor

Muzeum Dulag 121. Spotkanie poprowadziła Joanna Gierczyńska, kierownik Muzeum Więzienia Pawiak. Bohaterką spotkania była Barbara Piotrowska, więźniarka obozu Dulag 121 oraz KL Ravensbrück, która w poruszający sposób opowiedziała o swoich wojennych losach z perspektywy niespełna ośmioletniej wówczas dziewczynki. Spotkanie zgromadziło około 50 osób, głównie mieszkańców Pruszkowa oraz okolic i trwało blisko 2,5 godziny. Publiczność była żywo zainteresowana wydarzeniem, co utwierdziło nas w przekonaniu, że warto było wyjść z bardzo trudnym tematem poza Muzeum i organizować spotkania nie tylko w Warszawie, ale też w innych miejscowościach.

Konspiracyjne życie w obozie

Na kanwie marcowego spotkania w Muzeum Więzienia Pawiak, poświęconego tajnej edukacji w KL Ravensbrück, nasunął się wniosek, że konspiracyjne życie w obozie to zagadnienie wzbudzające ciekawość młodych ludzi i odpowiednie do przedstawienia tej grupie odbiorców. W związku z powyższym temat ten miał charakter przewodni w kolejnych odsłonach projektu. Obok omówienia obozowego tajnego nauczania, skupiono się jednak również na innym fenomenie – konspiracyjnej drużynie harcerskiej „Mury”, która działała za drutami KL Ravensbrück. Następne spotkania odbyły się kolejno 8 maja w świetlicy Gminnego Ośrodka Kultury w Magdalence oraz 29 maja w Ośrodku Kultury i Sportu w Zielonce. Podczas obu wydarzeń audytorium stanowiła przede wszystkim młodzież ze szkół podstawowych, odpowiednio w Łazach (ok. 30 os.) i Zielonce (ok. 80 os.). Zgromadzeni mogli dowiedzieć się między innymi o ideach: „Nie ma dziecka w Ravensbrück bez nauki” oraz „Trwaj i innym pomóż przetrwać”, które przyświecały nauczycielkom i harcerkom osadzonym w obozie. Tajne zajęcia edukacyjne, jak i harcerstwo stanowiły formy oporu przeciwko terrorowi i piekłu obozowemu. Obecny na spotkaniu przybliżono sylwetki zaangażowanych w tę działalność więźniarek, między innymi historyk sztuki Karoliny Lanckorońskiej oraz haremistrzynie Józefy Kantor. Opowiedziano o realiach lekcji w obozie, które odbywały się w chwilach wolnych od niewolniczej, katorżniczej pracy oraz w czasie przeznaczonym na sen. Przedstawiono również formy pomocy niesionej przez harcerki współwięźniarkom.

Swego rodzaju zwieńczenie półrocznego okresu trwania projektu nastąpiło 19 czerwca 2023 roku w Miejskiej Sali Koncertowej

w Radzyminie. Wskazanego dnia odbyły się dwa spotkania edukacyjno-historyczne: pierwsze przeznaczone dla młodzieży, a drugie dla dorosłych. Omawiając zagadnienie tajnej nauki, harcerstwa oraz innych form obozowego życia konspiracyjnego – celebracja w ukryciu świąt narodowych i religijnych, powstawanie prac plastycznych – zwrócono uwagę na wysokie morale więzionych Polek. Nieodzownym do prowadzenia tego typu działań musiały być między innymi hart ducha, pomysłowość oraz poświęcenie. Spotkanie dla młodzieży zgromadziło ok. 60 osób, podczas gdy to dla dorosłych ok. 30 osób. W trakcie drugiego z opisywanych spotkań skupiono się na omówieniu losów więźniarek poddanych zbrodniczym eksperymentom medycznym. Wśród operowanych Polek, które w obozie nazywano „królikami”, znalazły się między innymi Wanda Półtawska oraz Maria Kuśmierczuk. Uczestnicy spotkania mogli dowiedzieć się m.in. o celu oraz sposobie okaleczania naszych rodaczek oraz rodzajach wsparcia okazywanego przez pozostałe więźniarki.

Podsumowanie

Od grudnia 2022 do czerwca 2023 roku odbyło się łącznie siedem spotkań edukacyjno-historycznych w ramach projektu „Przekazywanie pamięci”. Spośród przeprowadzonych wydarzeń jedno miało miejsce w siedzibie głównej Muzeum Niepodległości, drugie w jego oddziale – Muzeum Więzienia Pawiak, a pozostałe odbyły się w innych mazowieckich instytucjach kultury. Frekwencja na spotkaniach przemawia za zainteresowaniem, zarówno ze strony młodszego, jak i starszego odbiorcy. W sumie w projekcie wzięło udział do tego momentu ok. 400 osób. Jako swego rodzaju podsumowanie niech posłużą słowa opublikowane na profilu Facebook Szkoły Podstawowej nr 4 w Zielonce, której uczniowie wzięli udział w jednym ze spotkań:

„Przekazana wiedza i spotkanie na długo pozostaną w naszych sercach. Mamy nadzieję że nawiązana współpraca z Muzeum Więzienia Pawiak będzie długotrwała i owocna”.

W planach mamy kolejne spotkania. Serdecznie zapraszamy szkoły i instytucje kultury do współpracy i kontaktu z nami pod adresem e-mail: pawiak@muzn.pl.

Joanna Gierczyńska, Robert Hasselbusch